

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Martina Trojanová

KŘÍŽ KRÁLOVNY DAGMAR

Vedoucí práce prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D

2020

Předkládaná disertační práce představuje komplexní umělecko-historický pohled na drobný závěsný kříž, který je uložen v Národním muzeu v dánské Kodani. Kříž je tzv. enkolpion (řec. ἐγκόλπιου, na prsou), tj. na prsou nošená schránka. Jeho původ bezpochyby leží v některé z dílen východních mistrů – nasvědčuje tomu nejen použití techniky příhrádkového emailu (cloisonné) a samotný jeho tvar, ale i ikonografický program obrazů, které se na něm nacházejí. Na jedné jeho straně je zachycen Kristus osamoceně visící na kříži. Jeho druhá strana zobrazuje tzv. Velkou Deěsis. Kříž dnes nese jméno po dánské královně Dagmar, v jejímž hrobu byl na konci 17. století nalezen.

Hlavním cílem disertační práce je podrobná analýza Dagmařina kříže z hlediska formálně-stylového, ikonografického, obsahového i významového a jeho následné zasazení do širšího kulturně-historického kontextu. Výsledkem je studie monografické povahy usilující postihnout veškeré aspekty, které určovaly vznik, funkci a význam studovaného artefaktu. Předkládaná práce je prozatím jedinou existující ucelenou studií na toto téma.

Při svém bádání vycházím v první řadě z metody formálně-stylové a komparační analýzy, kterou považuji za nejvhodnější – vzhledem k absenci informací o původu, vlastníkovi (objednavateli), přesné době vzniku, autorovi Dagmařina kříže, ale i děl s ním komparovaných. Samozřejmě neopomím ani aplikování jiných metodologických přístupů (zvláště kulturně-historický) umožňujících komplexní pohled na zkoumaný předmět. Velký prostor je rovněž dán studiu dobové literatury a pramenů, jenž přispívá k upřesnění identity možného vlastníka Dagmařina kříže a zejména k objasnění funkce, kterou kříž, stejně jako předměty mu podobné, mohl plnit. Kromě primárních pramenů můj výzkum vychází ze závěrů, k nimž došly ve svém bádání B. Pitarakis, A. A. Peskova, G. F. Korzuchina, S. Lovag a E. Gródek-Kciuk, autorky rozsáhlých katalogů věnovaných relikviářovým křížům. Obdobně přínosné jsou též práce českých badatelů B. Nechvátala a K. Horníčkové. Navazuji rovněž na autory, jejichž centrem zájmu jsou drobné umělecko-řemeslné předměty (zejména emailové) – jmenovitě na L. Z. Chouskivaže, K. Wessela, O. M. Daltona a M. C. Rosse. Při formování výsledků jsou pro mou práci zásadní také studie K. N. Ciggaar, A. Kartsonis, C. Hahn, H. C. Evans, H. Maguira a B. V. Pentchevy.

Celková struktura disertační práce podléhá jejímu monografickému charakteru. Počátek úvodní kapitoly je věnován osobnosti dánské královny Dagmar, s níž je kříž tradičně spojován, a rovněž okolnostem, za nichž byl dle pramenů vyzvednut z jejího hrobu v kostele sv. Benedikta v dánském Ringsted. Nicméně hlavním těžištěm první kapitoly je přehled dosavadní literatury. Z jejího kritického zhodnocení v první řadě vyplývá, že Dagmařině kříži nebyl doposud dán větší prostor. Většina studií se mu věnuje spíše okrajově. Ani práce monografické povahy nejsou nijak rozsáhlé a obsahově obohacující. Příznačným rysem všech příspěvků ke studiu Dagmařina kříže se zdá být značná nesourodost názorů na něj. Druhá kapitola disertační práce obrací svou hlavní pozornost k samotnému kříži a přináší jeho zevrubný popis.

Tématem třetí kapitoly je formální rozbor Dagmařina kříže. V její první části jsou shrnuty a zhodnoceny poznatky a závěry předchozích badatelů, z nichž se v zásadě všichni v shodují, že kříž je prací východní. Nicméně pokud jde o jeho datování a přesnou provenienci, jejich závěry se značně liší. Původ kříže je nejčastěji zobecněn na byzantský, případně je hledán v Soluni a na Kyjevské Rusi. Rovněž jeho datace není jednoznačně uchopená a často se pohybuje v širokém období od 9. do počátku 13. století. V druhé stěžejní části třetí kapitoly je předložena vlastní formálně-stylová a komparační analýza. Dagmařin kříž je nejprve zhodnocen a posléze porovnán s dalšími díly. Vzhledem k jeho jednoznačnému východnímu původu a znalosti přibližné doby, kdy byl uložen do královské hrobky, je srovnáván především s pracemi východními s datem vzniku před rokem 1212, popřípadě 1220. Z prezentované komparace vyplývá, že Dagmařině kříži je blízký zejména medailon se sv. Jiřím, zasazený do rámu ikony pocházející z gruzínského kláštera Gelati. Stejný závěr lze vyslovit též u čtveřice svatých na postranních křídlech triptychu umístěného ve spodní části střední desky Stavelot triptychu a u medailonu s bustami sv. Basila Velikého a sv. Mikuláše z Britského muzea. Příbuzný vztah vykazuje také několik emailových plaketek zasazených do Chachulského triptychu – zvláště plaketka s obrazem sv. Teodora a medailon s Kristem ve středu ornamentálního kříže. Všechna jmenovaná díla pocházejí z byzantských dílen a jejich datace se pohybuje v období od závěru 11. až do poloviny 12. století. Významné analogie s byzantskými, často přímo konstantinopolskými díly, jsou jednoznačné rovněž

v ornamentální výzdobě. Na základě celkového formálně-stylového rozboru můžeme konstatovat, že Dagmařině kříži je nejbližší umělecké prostředí odpovídající první polovině 12. století a oblasti, kde se rozkládala Byzantské říše. Do jisté míry nelze vyloučit ani jeho vznik v Konstantinopolu.

Byzantský původ potvrzují také výsledky ikonografického rozboru, jímž se zabírá kapitola čtvrtá. Její první část je zaměřena na morfologii, tj. na samotný tvar Dagmařina kříže. Na základě jeho rozboru a následné komparaci s kříži podobného tvaru je shledána blízkost zejména s díly exkluzivního charakteru. Nicméně vzhledem ke specifčnosti zkoumaného předmětu o přímých paralelách hovořit není možné. Následující část čtvrté kapitoly se zabývá samotnými obrazy vnesenými na obou stranách Dagmařina kříže. Na jedné jeho straně se nachází Kristovo ukřižování – zobrazení obecně pro enkolpia více než příznačné, proto je značný prostor této kapitoly věnován rozboru ikonografie Kristovy mučednické smrti. Na jeho základě lze říci, že pojetí Ukřižování na Dagmařině kříži se vymyká obvyklému zobrazení, které se na většině enkolpií nachází. Obraz na něm představuje plně rozvinutý typ *Christus patiens*, který je však vylíčen jako vysoce kontemplativní s eucharistickým přesahem. I přes drobné odlišnosti mu je nejbližší paralelou zobrazení na relikviářovém kříži z washingtonské sbírky *Dumbarton Oaks*.

Druhou stranu Dagmařina kříže vyplňuje pětice medailonů, do nichž jsou vsazeny busty – ve středu Kristus Pantokrátör, po jeho pravici Matka Boží, po levici sv. Jan Předchůdce, v horním medailonu sv. Basil Veliký a ve spodním sv. Jan Zlatoústý. Celek tvoří tzv. *Velkou Deësis* – zobrazení, které se na východních dílech objevuje běžně, nicméně na enkolpiích se s ním setkáme zcela výjimečně. Dle mi dostupných materiálů nese scénu *Deësis* celkem sedm enkolpií, z nichž ve dvou případech můžeme konstatovat jistou paralelu k zobrazení na Dagmařině kříži – jmenovitě obrazy na relikviářovém kříži z Vatikánské apoštolské knihovny a na enkolpiu z Maďarského národního muzea. O poznání významnější ikonografické analogie lze nalézt na rámech ikon – blízký vztah je patrný ve scénách horní partie rámu ikon z *Džumati*, z *Chobi* a z *Šemokmedi*.

Scéna Deësis je v obecné rovině vykládána především v kontextu eschatologickém, tj. jakožto ústřední námět Posledního soudu. Nicméně její primární význam tkví v obecné prezentaci nebeské hierarchie, skrze níž se lidstvu a světu dostává Boží milosti. V tomto duchu se nese výklad vztahu obou stran Dagmařina kříže. Interpretace jeho obrazů se odvíjí od Kristova vykupitelského činu, skrze jehož oběť na kříži, modlitby a prosby Matky Boží a sv. Jana Předchůdce, se vlastníkově kříže dostává milosti Boží. Tento ikonografický program je na enkolpiích zcela mimořádný.

V závěru čtvrté kapitoly je dán prostor také otázce přední a zadní strany Dagmařina kříže, tj. jakým způsobem byl nošen. Na valné většině dochovaných příkladů je přední strana enkolpia vyhrazena Kristovu Ukřižování. V případě Dagmařina kříže však nelze tuto téměř zákonitost uplatnit bez výhrad. Rozhodnout, jak byl Dagmařin kříž orientován, by mohl pouze jeho podrobný technický průzkum (zvláště nápomocné by byly makrosnímky).

Pátá kapitola je zaměřena na funkci Dagmařina kříže. Na základě pramenů víme, že enkolpion bylo v obecné rovině předmětem s všestranným užitím. Nicméně nejdominantnější byla jeho funkce ochranná, která byla hlavním posláním také Dagmařina kříže. Jakožto předmět nanejvýš intimní představoval pro vlastníka výraz víry, k němuž se mohl upnout ve chvílích ohrožení nebo slabosti – byl osobním štítem odrážejícím vše zlé, prostředkem přijímajícím milost Boží a průvodcem během pozemského putování, ale i na cestě životem posmrtným.

V závěrečné šesté kapitole je řešena identita vlastníka a způsob, jakým se kříž mohl do dostat královské hrobky. Na obě otázky se pokusili odpovědět mnozí z předchozích badatelů. Jejich výsledky však nabízejí poměrně široké spektrum možností, z nichž ani jedna nemusí být blízka skutečnosti. Nelze se tedy jednoznačně přiklonit ani k jednomu badateli nabízenému závěru, natož vystavět teorii zcela novou. Proto tato kapitola zůstává do jisté míry otevřená.

Úhrnem lze konstatovat, že Dagmařin kříž je jedním z nejkrásnějších příkladů středověkého uměleckého řemesla – po stránce stylově-formální je kvalitní

ukázkou byzantského emailu první poloviny 12. století, zcela vyniká svým výjimečným ikonografickým programem, je předmětem, který ilustruje, jakým způsobem bylo takovýchto osobních artefaktů užíváno. Z hlediska kulturně-historického je hmatatelným dokladem kontaktů mezi Byzantské říše se Západem, a zároveň nastiňuje také charakter vazeb mezi samotnými západními královstvími – konkrétně královstvím Českým a Dánským.

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ POUŽITÁ LITERATURA

AMIRANAŠVILI 1971 — Šalva J. AMIRANAŠVILI: Poklady Gruzie. Praha 1971

BALCÁREK 2007 — Petr BALCÁREK: Byzantské aspekty svatováclavské koruny. In. *Musejní a vlastivědná práce* 45, č. 1 / *Časopis společnosti přátel starožitností* 115/1, 2007, 1–40

BALCÁREK 2009 — Petr BALCÁREK: České země a Byzanc. Problematika byzantského uměleckohistorického vlivu. Olomouc 2009

BANK 1977 — Alisa V. BANK: *Byzantine Art in the Collections of Soviet Museums*. Leningrad 1977

BECKWITH 1961 — John BECKWITH: *The Art of Constantinople: An Introduction to Byzantine Art 330–1453*. London 1961

BORGEHAMMAR 1991 — Stephan BORGEHAMMAR: *How the Holy Cross was found. From Event to Medieval Legend*. Stockholm 1991

BUCKTON 1994 — David BUCKTON (ed.): *Byzantium. Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections*. London 1994

BUCKTON/ENTWISTLE/PRIOR 1984 — David BUCKTON / Christopher ENTWISTLE / Rowena PRIOR (eds.): *The Treasury of San Marco, Venice*. Milan/New York 1984

BYZANTINE ART 1964 — *Byzantine Art, an European Art* (kat. výst.). Athens 1964

CAILLET 1985 — Jean Pierre CAILLET (ed.): *L'Antiquité Classique, le Haut Moyen-Age et Byzance au Musée de Cluny*. Paris 1985

CAMPBELL 1983 — Marian CAMPBELL: *An Introduction to Medieval Enamels*. London 1983

CIBULKA 1924 — Josef CIBULKA: *Starokřesťanská ikonografie a zobrazování Ukřižovaného*. Praha 1924

CIGALLA 1846 — Giuseppe de CIGALLA: *Bemærking om Dronning Dagmars Kris*. In. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed*. Kjøbenhavn 1846, 344–347

CIGGAAR 1995 — Krijnie Nelly CIGGAAR: *Une princesse de Bohême à Constantinople*. In. *Byzantinoslavica* LVI, 1995, 183–187

CIGGAAR 2000 — Krijnie Nelly CIGGAAR: *Denmark and Byzantium from 1184 to 1212. Queen Dagmar's Cross, a Chrysobull of Alexuis III. and an „Ultramarine“ Connection*. In. *Medieval Scandinavia* 13, 2000, 118–143

- CORMACK 2018 — Robin CORMACK, *Byzantine Arts*. Oxford 2018²
- ČERNÝ 1911 — Antonín Bohumil ČERNÝ: Křížek královny Dagmar. In. *Časopis společnosti přátel starožitností XIX*, 1911, 16–18
- DALTON 1901 — Ormonde M. DALTON: *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum*. London 1901
- DALTON 1926 — Ormonde Maddock DALTON: An Enamelled Gold Reliquary of the Twelfth Century. In. *British Museum Quarterly*, vol. I, no. 2, 1926, 33–35
- DALTON 1961 — Ormonde Maddock DALTON: *Byzantine Art and Archeology*. New York 1961²
- Den danske Samling 1920 — *Den danske Samling: Middelalder og Renæssance: Vejledning for Besøgende*. København 1920
- DOLEŽALOVÁ 2013 — Eva DOLEŽALOVÁ: Markéta Přemyslovna a Dagmar Dánská. Zapomenutá a znovunalezená princezna. In. *Dějiny a současnost* 35, č. 3, 2013, 19–22
- DRPIĆ 2018 — Ivan DRPIĆ: The Enkolpion: Object, Agency, Self. In. *Gesta* 57, no. 2, 2018, 197–224
- DVORNÍK 1967 — František DVORNÍK (ed.): *Se znamením kříže. Řím 1967*
- DVORNÍK 2008 — František DVORNÍK: *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Praha 2008²
- EASTMOND/JAMES 2013 — Antony EASTMOND / Liz JAMES (eds.): *Wonderful Things: Byzantium through its Art (Papers from the 42nd Spring Symposium of Byzantine Studies, London, 20–22 March 2009)*. London 2013
- ERBEN 1857 — Karel Jaromir ERBEN: Forsøg til en forklaring af navnet Dagmar. In. *Antiquarisk Tidsskrift, Det kongelige Nordiske Oldskrift-selskab*. Kjøbenhavn 1857, 108–112
- EVANS/WIXOM 1997 — Helen C. EVANS / William D. WIXOM (eds.): *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261 (kat. výst.)*. New York 1997
- EVANS/HOLCOMB/HALLMAN 2001 — Helen C. EVANS / Melanie HOLCOMB / Robert HALLMAN: *The Arts of Byzantium*. New York 2001
- FLEDELIUS/SCHREINER 1996 — Karsten FLEDELIUS / Peter SCHREINER (eds.): *Byzantium, Identity, Image, Influence: XIX International Congress of Byzantine Studies, University of Copenhagen, 18–24 August*. Copenhagen 1996

- FROLOW 1961a — Anatole FROLOW: La Relique de la Vraie Croix. Recherches sur le développement d'un culte. Paris 1961
- GANINA 1974 — Oxana GANINA: The Kiev Museum of Historic Treasures, Kiev 1974
- GRABAR 1936 — André GRABAR: L'empereur dans l'art byzantin: recherches sur l'art officiel de l'empire d'Orient. Paris 1936
- GREKOV 1953 — Boris Dmitrijevič GREKOV: Kyjevská Rus. Praha 1953
- GRINDER-HANSEN 2002 — Poul GRINDER-HANSEN: Danish Middle Ages and Renaissance. Guides to the National Museum. Copenhagen 2002
- GRÓDEK-KCIUK 1989 — Elżbieta GRÓDEK-KCIUK: Enkolpiony znalezione na terenie Polski. Próba klasyfikacji i datowania materiałów. In. Przegląd Archeologiczny 36, 1989, 97–134
- HAHN/KLEIN 2015 — Cynthia HAHN / Holger A. KLEIN (eds.): Saints and Sacred Matter: The Cult of Relics in Byzantium and Beyond. Washington, D.C. 2015
- HETHERINGTON 2008 — Paul HETHERINGTON: Enamels, Crowns, Relics and Icons: Studies of Luxury Arts in Byzantium. London 2008
- HIGGINS 1961 — Reynold Alleyne HIGGINS: Greek and Roman Jewellery. London 1961
- HJORT 2010 — Øystein HJORT (ed.): Arven fra Byzans. Århus 2010
- HLAVÁČKOVÁ 1995 — Hana J. HLAVÁČKOVÁ (ed.): Ze sbírek bývalého Kondakovova institutu. Ikony, koptské textilie. Praha 1995
- HORNÍČKOVÁ 1998 — Kateřina HORNÍČKOVÁ: The Power of the Word and the Power of the Image. Towards an Anthropological Interpretation of Byzantine Magical Amulets. In. Byzantinoslavica LIX, 1998, 239–246
- CHOUSKIVAŽE 1981 — Leila Zaalovna CHOUSKIVAŽE: Gruzinské éмали. Tbilisi 1981
- CHOUSKIVAŽE 1984 — Leila Zaalovna CHOUSKIVAŽE: Medieval cloisonné enamels at Georgian State Museum of Fine Arts / Šua saukuneebis tixruli minank ari Sak art velos xelovnebis saxelmcip o muzeumši / Srednevekove peregorodchatye éмали iz sobraniia Gosudarstvennogo muzeia iskusstv Gruzii. Tbilisi 1984
- CHRISTIANSEN 1972 — Tage E. CHRISTIANSEN (ed.): Danmarks Middelalder, København 1972

- KARГЕР 1958 — Михаил К. КАРГЕР: Древний Киев, том 1. Москва/Ленинград 1958
- KARTSONIS 1986 — Anna KARTSONIS: Anastasis. The Making of the Image. Princeton 1986
- KARTSONIS 1994 — Anna KARTSONIS: Protection against All Evil. Function, Use, and Operation of Byzantine Historiated Phylacteries. In. Byzantinische Forschungen XX, 1994, 73–102
- КИРПИЧНИКОВ 1893 — Александр Иванович КИРПИЧНИКОВ: Деисус на Востоке и на Западе и его литературные параллели. In. Журнал Министерства Народного Просвещения, Часть ССХС (Ноябрь). Санкт-Петербург 1893 (Ноябрь), 1–26
- KITZINGER 1958 — Ernst KITZINGER: Byzantine Art in the Period between Justinian and Iconoclasm. München 1958
- KLEIN 2004 — Holger A. KLEIN: Eastern Objects and Western Desires: Relics and Reliquaries between Byzantium and the West. Washington, D.C. 2004
- KOLDING JØRGENSEN 1988 — Helle KOLDING JØRGENSEN: Dagmar er død men myten lever. In. Fyens stiftstidende, 5. 4. 1988
- KONDAKOV 1892b — Nikodim Pavlovič KONDAKOV: Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Emails. Frankfurt am Main 1892
- КОНДАКОВ 1896 — Никодим П. КОНДАКОВ: Русские клады: исследование древностей великокняжеского периода. Санкт-Петербург 1896
- KRAUS 1936 — Arnošt KRAUS: Královna Dagmar (přednáška, kterou dne 15. dubna 1936 na VI. valném shromáždění Ústavu skandinávského a nizozemského v Praze konal Arnošt Kraus). In. Ročenka ústavu skandinávského a nizozemského v Praze. Praha 1936, 16–36
- KRUEGER 2006 — Derek KRUEGER (ed.): Byzantine Christianity. Minneapolis 2006
- KRYNGER 2014 — Karin KRYNGER (ed.): Danske Kongegrave I., Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker. København 2014
- KVĚT 1925 — Jan KVĚT: Enkolpion městského muzea v Lounech. In. Niederlův sborník, Praha 1925, s. 130–141
- LABARTE 1865 — Jules LABARTE: Histoire des arts industriels au moyen age et a l'epoque de la Renaissance III. Paris 1865
- LASSEN 1972 — Erik LASSEN: Dansk Kunsthistorie I. København 1972
- LAZAREV 1981 — Viktor N. LAZAREV: Svět Andreje Rubleva. Praha 1981

- LIDOV 2003 — Alexei LIDOV (ed.): Eastern Christian Relics. Moskva 2003
- LINDAHL 1978 — Fritze LINDAHL: Dagmarkorset -endnu engang. In. Nationalmuseets Arbejdsmark, København 1978, 5–16
- LINDAHL 1980 — Fritze LINDAHL: Dagmar korset. Orø- og Roskilde korset. København 1980
- LOVAG 1971 — Zsuzsa S. LOVAG: Byzantine-type Reliquary Pectoral Crosses in the Hungarian National Museum. In. Folia Archaeologica 22, 1971, 143–164
- LOVAG 1999 — Zsuzsa S. LOVAG: Mittelalterliche bronzegegenstände des ungarischen Nationalmuseums (=Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Series Archeologica III). Budapest 1999
- LUTOVSKÝ 1986 — Michal LUTOVSKÝ: Raně středověké šperky ruského původu v Čechách. In. Časopis Národního muzea (=Řada historická 155), 1986, 1–12
- MAGUIRE 1995 — Henry MAGUIRE (ed.): Byzantine Magic. Washington, D.C. 1995
- MAGUIRE 1997 — Henry MAGUIRE (ed.): Byzantine Court Culture from 829 to 1204. Washington, D.C. 1997
- MARSHAK 1986 — Boris I. MARSHAK: Silberschätze des Orients: Metallkunst des 3.–13. Jahrhunderts und ihre Kontinuität. Leipzig 1986
- MAGUIRE 1998 — Henry MAGUIRE (ed.): Rhetoric, Nature and Magic in Byzantine Art. Aldershot 1998
- MAZURKIEWICZ 1994 — Roman MAZURKIEWICZ: Deesis. Kraków 1994
- MERATI 1982 — Augusto MERATI: Il duomo di Monza e il suo tesoro. Monza 1982
- Middelalder 1946 — Middelalder og Nyere Tid. Nationalmuseets vejledninger. De Danske Samlinger. København 1946
- MOE 1900 — Louis MOE: Dronning Dagmar. Danmarks Dronnings Liv og Levned. København 1900
- MOLINIER 1902 — Émile MOLINIER: Histoire generale des arts appliques a l'industrie, vol. IV: L'Orfevriere religieuse et civile. Paris 1902
- MORELLI 1880 — Giovanni MORELLI: Die Werke italienischer Meister in den Galerien von München, Dresden und Berlin. Ein kritischer Versuch, Leipzig 1880

MYSLIVEC 1999 — Josef MYSLIVEC: Catalogue of Icons from Collection of the former N. P. Kondakov Institute in Prague. Praha 1999

NECHVÁTAL 1979 — Bořivoj NECHVÁTAL: Frühmittelalterliche reliquienkreuze aus Böhmen. In. *Památky archeologické* 70, č. 1, 1979, 213–251

NIELSEN 1922 — Niels Peter NIELSEN, Margarethe Dagmar. Danernes Dronning. København 1922

NIELSEN/LIND/ESKILDSSEN 2012 — Mikkel Kirkedahl NIELSEN / John H. LIND / Karsten ESKILDSSEN: Dronning Dagmar: tradition, myter og virkelighed. Ribe 2012

NIEDERLE 1930 — Lubor NIEDERLE: Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století. Praha 1930

ONASCH 1967 — Konrád ONASCH: Die Ikonenmalerei: Grundzüge einer systematischen Darstellung, Leipzig 1967

ПЕСКОВА/КОРЗУХИНА 2003 — Анна А. ПЕСКОВА / Галя Ф. КОРЗУХИНА: Древнерусские энколпионы: Нагрудные кресты-реквариИ XI–XIII вв. Санкт-Петербург 2003

PG — Jacques Paul MIGNE (ed.): *Patrologiae cursus completus. Series graeca. Parisiis 1857–1866*

PENTCHEVA 2007 — Bissera V. PENTCHEVA: Containers of Power: Eunuchs and Reliquaries in Byzantium. In. *Journal of Anthropology and Aesthetics* 51, 2007, 109–120

PENTCHEVA 2010 — Bissera V. PENTCHEVA: The sensual icon: space, ritual, and the senses in Byzantium. University Park 2010

PETERSEN 1842–1843 — Niels Matthias PETERSEN: Dronning Dagmar. In. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. København 1842–1843, 3–22

PETERSEN 1840–1844 — Niels Matthias PETERSEN: Description de la croix de la reine Dagmar et de autres antiquités analogues. In. *Mémoires de la société royale des antiquaires du Nord*. Copenhague 1840–1844, 144–153

PEVNY 2000 — Olenka Z. PEVNY (ed.): *Perceptions of Byzantium and its Neighbors (843–1261)*. New York 2000

PITARAKIS 1998 — Brigitte PITARAKIS: Un groupe de croix-reliquaires pectorales en bronze à décor en relief attribuable à Constantinople avec le Crucifié et la Vierge Kyriotissa. In. *Cahiers Archéologiques* 46, 1998, 81–102

PITARAKIS 2006 — Brigitte PITARAKIS: Les croix-reliquaires pectorales byzantiones en Bronze. Paris 2006

PITARAKIS/OIKONOMAKĒ-PAPADOPOULOU/LOVERDOU-TSIGARIDA 2001 — Brigitte PITARAKIS / Giōta OIKONOMAKĒ-PAPADOPOULOU / Aikaterinē LOVERDOU-TSIGARIDA: Enkolpia. The Holy and Great Monastery of Vatopidi. Mount Athos 2001

PL — Jacques Paul MIGNE (ed.): Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis 1844–1864

PRESBYTER 1979 — Theophilus PRESBYTER: Schedula diversarum artium. On divers arts. The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking, and Metalwork. New York 1979

RAC I — Theodor KLAUSER (ed.): Reallexikon für Antike und Christentum, Bd. I. Stuttgart 1950

RAC V — Theodor KLAUSER (ed.): Reallexikon für Antike und Christentum, Bd. V. Stuttgart 1962

RBK I — Klaus WESSEL / Marcell RESTLE (eds.): Reallexikon zur byzantinischen Kunst, Bd. I. Stuttgart 1966

RBK II — Klaus WESSEL (ed.): Reallexikon zur byzantinischen Kunst, Bd. II. Stuttgart 1971

RBK III — Klaus WESSEL / Marcell RESTLE (eds.): Reallexikon zur byzantinischen Kunst, Bd. III. Stuttgart 1978

RBK V — Klaus WESSEL / Marcell RESTLE (eds.): Reallexikon zur byzantinischen Kunst, Bd. V. Stuttgart 1995

RICE 1968 — David Talbot RICE: Byzantine Art. Harmondsworth 1968⁴

ROSS 1962 — Marvin C. ROSS: Catalogue of the Byzantine and early Mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection, vol. I: Metalwork, Ceramics, Glass, Glyptics, Painting. Washington, D.C. 1962

ROSS 1965 — Marvin C. ROSS: Catalogue of the Byzantine and early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection, vol. II: Jewelry, Enamels and Art of the Migration period. Washington, D.C. 1965

ROYT 2007 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2007

SENDER 2010 — Egon SENDER: Ikony Krista. Víra, umění, liturgie, teologie. Kostelní Vydří 2010

SCHIERN 1854 — Frederik SCHIERN: Om Dronning Dagmar. København 1854

SCHILLER 1972 — Gertrud SCHILLER: *Iconography of Christian Art*, vol. 2: *The Passion of Jesus Christ*. London 1972

SCHILLER 1980 — Gertrud SCHILLER: *Ikonographie der christlichen Kunst*, Bd. 4,2: *Maria*. Gütersloh 1980

SKEMER 2006 — Don C. SKEMER: *Binding Words: Textual Amulets in the Middle Ages*. University Park 2006

SOTERIOU/SOTERIOU 1956 — Georgios SOTERIOU / Marie SOTERIOU, *Icones du Mont Sinai*, vol. I: *Album*. Athens 1956

SPIER 2012 — Jeffrey SPIER: *Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium* (kat. výst.). London/Paris/Chicago/New York 2012

STEPHENS 1863 — George STEPHENS: *Queen Dagmar's cross. Facsimile in gold and colors of the enameled jewel in the Old Northern Museum*. Cheapinghaven/London 1863

STERLIGOVA/PETROV 2013 — Irina A. STERLIGOVA / Alexej S. PETROV (eds.): *Byzantine Antiquities: Works of Art from the Fourth to Fifteenth Centuries in the Collection of the Moscow Kremlin Museums*. Moscow 2013

STLOUKAL 1940 — Karel STLOUKAL (ed.): *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940

TARDA 1897 — Ferdinand TARDA: *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*. Praha 1897

The World of the Byzantine Museum 2004 — *The World of the Byzantine Museum*. Athens 2004

THUNØ 2002 — Erik THUNØ: *Image and Relic: Mediating the Sacred in Early Medieval Rome*. Rome 2002

VASSILAKI 2005 — Maria VASSILAKI (ed.): *Images of the Mother of God: Perceptions of the Theotokos in Byzantium*. Aldershot 2005

VAVŘÍNEK/BALCÁREK 2011 — Vladimír VAVŘÍNEK / Petr BALCÁREK: *Encyklopedie Byzance*. Praha 2011

VIKAN 1984 — Gery VIKAN: *Art, Medicine, and Magic in Early Byzantium*. In: *Dumbarton Oaks Papers* 38, *Symposium on Byzantine Medicine*, 1984, 65–86

WALDBAUM 1983 — Jane C. WALDBAUM: *Metalwork from Sardis: The Finds through 1974*. Cambridge/Massachusetts 1983

WALTER 1968 — Christopher WALTER: *Two Notes on the Deesis*. In: *Revue des Études Byzantines*, Tom XXVI. Paris 1968, 311–336

WEITZMANN 1976 — Kurt WEITZMANN: The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai. The Icons I: From the Sixth to the Tenth Century. Princeton 1976

WESSEL 1969 — Klaus WESSEL: Byzantine Enamels from the 5th to the 13th century. Shannon 1969

WILLIAMSON 1986 — Paul WILLIAMSON: The Medieval Treasury. London 1986

WOCEL 1846a — Jan Erazim WOCEL: Králowna Dagmar. In. Časopis českého muzea XX, sv. IV, 1846, 484–500

WOCEL 1846b — Jan Erazim WOCEL: Dánské národní písně o králowně Markétě, Dagmar nazwané. In. Časopis českého muzea XX, sv. VI, 1846, 769–785

WORSAAE/HERBST 1858 — Jens Jacob Asmussen WORSAAE / Christian Frederik HERBST: Kongegravene i Ringsted Kirke, aabnede istandsatte og dækkede med nye Mindestene ved Hans Maiestæt kong Frederick den Syvende. Kiæbenhavn 1858